

УДК 373.2:37.011.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.165-168

Лісовець Оксана Вікторівна

доктор філософії

кафедра дошкільної освіти

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

ksuvik2@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4685-3589>

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДИТИНИ

Анотація. У статті розглядається проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку. Пропонуються результати дослідження щодо умов виховання самостійності дитини у сімейному середовищі. Досліджено теоретичну обізнаність батьків старших дошкільників у питаннях виховання самостійності, використання ними ефективних методів її виховання з урахуванням статевих відмінностей, створення умов для прояву ініціативності, творчості, креативності, самовираження дитини. З'ясовано особливості батьківського ставлення до виховання самостійності дитини та визначено розподіл батьків за типами ставлення до виховання самостійності дитини. Виокремлено чотири типи ставлення батьків: конструктивний, суперечливий, незбалансований, деструктивний. Мета статті полягає в аналізі результатів дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. У ході дослідження використано діагностичні методи (анкетування, бесіди) роботи з батьками або особами, що їх замінюють, що спрямовувалися на з'ясування проблем, які виникають у сім'ї у зв'язку з вихованням дитини взагалі, розвитком її самостійності зокрема. При цьому враховувався компетентнісний та діяльнісний підходи, а також сформульований сучасними науковцями принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей. Наукова новизна статті полягає у визначенні та експериментальній перевірці типів ставлення батьків до виховання самостійності дитини. Здійснене дослідження визначено як спроба з'ясувати стан обізнаності та ставлення батьків дітей старшого дошкільного віку до проблеми виховання самостійності. Результати свідчать про недостатню обізнаність батьків у цій проблемі та актуалізують необхідність організації просвітницької й корекційної роботи, сприяння формуванню педагогічної компетентності батьків вихованні самостійності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: самостійність, сім'я, виховання, дошкільний вік, виховання самостійності дитини.

Вступ. Самостійність особистості є однією з головних складових її характеру, поєднуючи інтелектуальні, вольові та емоційні якості та визначаючи ініціативність і активність людини, її бажання та спроможність діяти, відповідальність і самокритичність. Тому вже з дошкільного віку для дитини мають бути створені умови для становлення її як активної, творчої, самостійної особистості. У цьому віці одним із основних факторів виховання самостійності дитини є середовище сім'ї, найближче оточення дитини. Відповідно, з'ясування стану обізнаності і здатності батьків виховувати самостійність своїх дітей є актуальним напрямом педагогічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриттю особливостей виховання самостійності в дошкільному віці присвячені психолого-педагогічні дослідження В.Аванесова, Н.Аксаріної, Г.Биховець, Т.Власової, Г.Годіної, З.Гуріної [1], Т.Гуськової, Ю.Демидової, З.Єлісеєвої, О.Зимоніної, О.Кононко, С.Марутян, В.Маршицької, М.Савченко, М.Сілаєва. Про вплив сім'ї і сімейного виховання на розвиток самостійності дитини вказують у своїх дослідженнях І.Амірова, В.Дуброва, З.Єлісеєва та ін. Серед найбільш значимих виділимо праці Р. Буре, яка розглядає взаємодію педагогів і батьків з питання виховання самостійності дошкільників; І.Гребеннікова, який аналізує умови виховання самостійності в сім'ї, А.Мініної, яка досліджує педагогічну компетентність батьків у вихованні самостійності дитини; О.Кононко, яка визначає особливості і стилі батьківського виховання дошкільників.

Мета статті – проаналізувати результати дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. У ході дослідження використано діагностичні методи (анкетування, бесіди) роботи з батьками або особами, що їх замінюють, що спрямовувалися на з'ясування проблем, які виникають у сім'ї у зв'язку з вихованням дитини взагалі, розвитком її

самостійності зокрема. Авторська анкета містить 10 запитань (8 закритих та 2 відкритих), спрямованих на виявлення стану обізнаності батьків з проблемою самостійності та оцінювання її проявів у дитини, на вивчення ставлення до допомоги та розуміння її необхідності у вихованні самостійності дитини. При цьому враховувався компетентнісний та діяльнісний підходи, а також сформульований сучасними науковцями (Г.Беленька, С.Васильєва, Н.Гавриш, В.Маршицька, С.Нечай, О.Острианська, О.Полякова, В.Рагозіна, О.Рейпольська, Н.Шкляр) принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей. Наукова новизна статті полягає у визначенні та експериментальній перевірці типів ставлення батьків до виховання самостійності дитини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел, присвячених самостійності дітей в дошкільному віці, показує, що самостійність як властивість особистості розвивається протягом всього періоду дошкільного дитинства і залежить від багатьох факторів: психічних і фізіологічних процесів, соціальної ситуації розвитку, умов та змісту діяльності тощо. У своєму розвитку самостійність дошкільника досягає різних стадій залежно від віку, від системи вимог, які висувуються перед дитиною дорослими, від умов виховання. Саме за допомогою дорослих самостійні вміння дитини закріплюються, проявляються у різноманітних видах діяльності, поступово набуваючи статусу якості особистості. Наголошуючи на значущості дорослого для дитини, В. Слободчиков та Є. Ісаєв указують: «щоб забезпечити дитині умови для здорового і повноцінного життя, необхідна доросла людина... Дитинству притаманне прагнення до доповнення, потреба і здатність до освоєння буття. Потреба у співробітництві з дорослими виникає ще в ранньому дитинстві, коли дорослий цілком забезпечує усі життєві потреби дитини» [3]. Під-

креслюючи роль батьків у розвитку самостійності дітей, С. Теплюк вказує, що батьки мають цілеспрямовано її розвивати, не залишаючи це на потім, і пам'ятаючи, що при розвитку самостійності щоразу обсяг самостійних дій дитини збільшується, а допомога дорослого скорочується. Показником самостійності дитини є результативність її дій. Цей показник не можна замінити контролем дорослого. Контроль незмінно передбачає слухняність, а міцний союз цих двох понять може розвинути безвольність, безвідповідальність, лінощі, інфантилізм. Самостійність – це прагнення до внутрішньої свободи, до свободи вибору дій, вчинків, суджень, у ній витоки відповідальності, впевненості у власних силах, витоки творчості, почуття власної гідності [4].

Але варто враховувати і той факт, що педагогічна культура багатьох нинішніх батьків знаходиться на низькому рівні. Часто молоді батьки не знають, про що можна говорити з дітьми, як виховувати їх та навчати. Але є й інша група батьків, які фанатично впроваджують у практику різні модні методики, доводячи дитину до нестями, сильно шкодять їй [5, с.27-28].

Тому з'ясування стану ставлення батьків до виховання самостійності дитини стало важливим напрямом експериментального дослідження, яке проводилось в Чернігівській області у 2020-2021 роках та охопило близько 200 батьків досліджуваних старшого дошкільного віку.

Представимо узагальнено дані анкети, за допомогою якої проводилось опитування батьків щодо розуміння ними проблеми самостійності, ставлення до неї та досвіду виховання у власних дітей. Так, 86,29 % батьків визнають, що самостійність є дуже або досить важливою якістю особистості, але, водночас, жодний з опитуваних не назвав свою дитину «самостійною завжди і в усьому», лише 64,47 % вказали, що їхня дитина є «самостійною час від часу». Проте розуміння батьками сутності самостійності виявилось досить неоднозначним: 34,75 % батьків першочерговою ознакою самостійності вказали вміння себе обслуговувати («сама одягається», «самостійно їсть», «сам стежить за своїми речами» тощо); 38,58 % батьків наголосили на самостійному виконанні діяльності («постійно каже, що сам буде все робити», «бажає все робити сам», «свідомо допомагає»); 18,27 % батьків виділили такі основні ознаки самостійності як «відповідальність», «наполегливість», «турбота про інших»; 8,63 % указали на вміння «самостійно виходити з певних ситуацій», «приймати рішення».

Показовими виявилися відповіді членів родин на запитання «Чим визначається самостійність/залежність Вашої дитини». Відповідаючи на нього, 31,47 % батьків назвали основним чинником «вік дитини», 28,43 % – «природні задатки». Такий чинник, як «особливості виховання в сім'ї та ЗДО» визначальним вважають лише 18,27 % батьків. Це свідчить про недостатню загальну обізнаність членів родин з цього питання, недооцінку чи ігнорування власної ролі у вихованні самостійності дитини. Відповідно, недостатніми виявилися вміння батьків сприяти розвитку різних якостей особистості дитини, пов'язаних з її самостійністю (ініціативності, відповідальності, самоорганізованості), використовувати арсенал методів, форм, прийомів, засобів виховання самостійності.

Це підтверджують їхні відповіді на блок запитань відносно моделі поведінки батьків у педагогічних ситуаціях та відносно своєї методичної обізнаності. Зокрема, у ситуації, коли дитині важко виконати не-

просте завдання. Згідно з відповідями майже третини батьків (30,96 %), вони підказують або показують правильний спосіб дій; 42,13 % допомагають навідними запитаннями та опосередкованими вказівками. Лише 7,11 % зазначають, що вони підбадьорюють, висловлюють довіру можливостям дитини.

Серед методів, форм, прийомів, засобів виховання самостійності, які використовуються в сім'ї, опитувані здебільшого називали такі: посилення праці, допомога по господарству (42,13 %); доручення (26,40 %); заохочення, підбадьорювання (21,32 %); виконання нескладних завдань (21,32 %); сюжетно-рольові ігри (20,30 %); надання права вибору (12,69 %); особистий приклад (11,68 %); ходіння до магазину (8,63 %); навчальне відео (6,60 %); догляд за домашніми тваринами (5,08 %).

Жоден із опитуваних не зазначив, що не приділяє увагу вихованню самостійності дитини. Натомість, 54,31 % вказали, що займаються цим питанням постійно, 35,53 % – періодично, а ще 10,16 % – рідко. Проте, інтенсивність батьківського впливу не завжди підкріплюється його ефективністю, що підтверджують відповіді батьків щодо поведінки дітей у різних ситуаціях. Так, у ситуації зіткнення з труднощами у 36,55 % випадків дитина «дратується, плаче, жаліється або ж залишає роботу незакінченою, відмовляється її виконувати», у 30,46 % – «легко звертається за допомогою», у 12,18 % – «переключається на щось легше, приємніше». Лише 20,81 % опитуваних обрали відповідь «мобілізується на їх долання, звертається за допомогою в разі об'єктивної необхідності».

Аналіз даних показує, що батьки в цілому розуміють необхідність виховання самостійності дитини з урахуванням статевих особливостей, але мають труднощі в його правильному здійсненні. Диференційоване виховання здебільшого проявляється в купівлі «хлопчачих» і «дівчачих» іграшок, статево-рольових дорученнях. Але формуванню якостей фемінності і маскулінності через спеціально організовані види різної діяльності батьки фактично не приділяють спеціальної уваги.

За результатами дослідження було здійснено кількісний розподіл батьків дошкільників 5-7 років за типами ставлення до виховання самостійності дитини. Опираючись на наукові дослідження О.Кононко [2], можемо виокремити чотири типи ставлення батьків: конструктивний, суперечливий, незбалансований, деструктивний. Критеріями розподілу слугували: теоретична обізнаність у питаннях виховання самостійності, використання ефективних методів її виховання з урахуванням статевих відмінностей, створення умов для прояву ініціативності, творчості, креативності, самовираження дитини.

Батьки, віднесені до *конструктивного типу* (20,3 %), здатні реально оцінювати можливості власної дитини щодо ініціативності, самооцінки та самоаналізу дій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки самостійності і залежності дошкільника. Такі батьки орієнтуються в потребах дитини, обізнані з її інтересами та вподобаннями і всіляко сприяють її самореалізації. Вони демонструють власний приклад самостійного вирішення проблемних ситуацій, усвідомлюють важливість і необхідність своєчасного навчання дитини вмінню правильно поводити себе в незнайомих ситуаціях та приймати самостійні рішення. Емпіричні дані засвідчили, що конструктивний тип поведінки батьків здебільшого продукує високий рівень розвитку самостійності у дошкільників різної статі.

Суперечливий тип ставлення дорослих до визначеної проблеми (25,38 %) характеризується тим, що

їх ставлення до самостійності дитини є вибірковим, а поведінка, дії і вчинки – ситуативними. На відміну від попереднього типу, ці батьки лише час-від-часу проявляють спроможність надміру не опікати своїх дітей, стимулюють їхню самостійність, підтримують дієздатність та вияви ініціативи. Але вибір моделі батьківсько-дитячих стосунків не завжди правильний стосовно виховання самостійності представників різної статевої належності. Експериментальним шляхом встановлено, що цей тип ставлення батьків продукує оптимальний рівень сформованості самостійності у хлопчиків і дівчаток старшого дошкільного віку.

Батьки, віднесені до *незбалансованого типу* (37,06 %), виявилися не спроможними адекватно оцінити характеристики самостійності власної дитини, вказати на її чинники та способи виховання. Упевненість дошкільника в собі ці батьки підтримували, підміною його зусиль власними, вирішенням проблеми за нього. Таким чином, ця категорія батьків позбавляла сина (доньку) можливості самостійно діяти, протистояти викликам, докласти вольових зусиль. Наслідком цього є залежність дошкільників різної статі від допомоги та підтримки дорослого, формування у них невпевненості, середнього рівня сформованості компонентів самостійності.

До *деструктивного типу* віднесено дорослих (17,26 %), які надміру опікують своїх дітей у знайомих і незнайомих ситуаціях, повністю перебирають на себе вирішення навіть нескладних проблем, підтримку дитини аргументують її знаходженням поруч. Ці батьки не стимулюють самостійності хлопчиків і дівчаток, не здатні підтримати їх дієздатність та ініціативність, не володіють уміннями і навичками виховання самостійності. Вони формують у дітей звичку очікувати зовнішньої допомоги, гальмують їхню здатність розраховувати на самих себе. Наслідком цього часто і є низький рівень сформованості самостійності у дітей.

Отже, менше половини (45,68 %) батьків повністю чи частково усвідомлюють важливість проблеми виховання самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років, використовують дієві методи стимулювання ініціативності, самовираження особистості, здатності приймати рішення. Водночас, 54,32 % рідних дорослих приділяють недостатньо уваги проблемі самостійності дитини, проявляють необізнаність, байдуже ставлення до її вирішення.

Результати опитування свідчать про недостатню обізнаність батьків у проблемі виховання самостійності дитини та актуалізують необхідність організації просвітницької й корекційної роботи в цьому напрямі.

Висновки. У дошкільному дитинстві сім'я є одним із найважливіших факторів, який впливає на виховання особистості дитини, і, зокрема, її самостійності. При цьому важливим є як розуміння батьками сутності та характеристик цієї якості, так і достатній рівень педагогічної культури і компетентності у стосунках з дитиною, у створенні умов для розвитку її кращих якостей, для проявів самостійності у різних сферах і життєвих ситуаціях. Адже байдуже ставлення батьків до вказаної проблеми здебільшого продукує безініціативність та залежність дитини від дорослих. За результатами проведеного дослідження виділено чотири типи ставлення батьків до виховання самостійності дитини: конструктивний, суперечливий, незбалансований, деструктивний. Оскільки до конструктивного типу віднесено лише п'яту частину представників сімей, а половина опитуваних характеризується деструктивним або незбалансованим типом ставлення до виховання самостійності синів і доньок, надзвичайно важливим постає завдання необхідності сприяти формуванню педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності дітей дошкільного віку. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні умов, форм і методів роботи з батьками щодо вирішення зазначеного завдання.

Список використаної літератури

1. Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2007.
2. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стило, 2000. 336 с.
3. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе. Москва: Школьная Пресса. 2000. 416 с.
4. Теплюк С.Н. Истоки самостоятельности. *Дошкольное воспитание*. 2005. № 32. С.67–70.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

References

1. Hurina, Z.V. (2007). *Psycholoho-pedahohichni umovy stanovlennia samostiinosti u ditei rannoho viku* [Psychological-pedagogical mind the formation of self-reliance among children of the early age] [Extended abstract of candidate dissertation]. M.Dragomanov National Pedagogical University [in Ukrainian].
2. Kononko, O.L. (2000). *Psycholohichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka (systemnyi pidkhid)* [Psychological foundations of the special formation of a preschooler (systemic idiom)]. Stylos. [in Ukrainian].
3. Slobodchikov, V.Y., & Isaev, E.Y. (2000). *Osnovy psykholohycheskoi antropolohyy* [Fundamentals of psychological anthropology]. Shkolnaia Pressa. [in Russian].
4. Tepluk, S.N. (2005). Istoky samostoiatelnosti [The origins of independence]. *Doshkolnoe vospityanye*, 32, 67–70. [in Russian].
5. Bieliienka, H., et al. (2015). *Formuvannia bazovykh yakosteï osobystosti diteï starshoho doshkilnoho viku v DNZ* [Formation of basic personality qualities of older preschool children in schools]. Drukarnia Madryd. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.03.2022 р.
Стаття прийнята до друку 31.03.2022 р.

Lisovets Oksana

PhD

Department of Preschool Education
Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, Ukraine

RESEARCH ON PARENTS' ATTITUDE TO PROMOTING INDEPENDENCE IN KIDS

Abstract. The article focuses on the issue of encouraging independence in preschool children. The author reports on the findings of studying the conditions that provide building the child's independence in a family environment and offers insight into the problem of theoretical awareness of older pre-schoolers' parents of raising independent children, their use of effective methods in this process with regard to gender differences, creating conditions for developing initiative, creativity, self-expression in kids. The paper examines the peculiarities of parents' attitude to promoting kids' independence and categorizes parents by four types of attitude to developing kids' independence, in particular, constructive, contradictory, unbalanced, destructive types. The purpose of the article is to analyse the results of the research on parents' attitude to raising independent children. The study used diagnostic methods (questionnaires, interviews) to work with parents or people who replace them, aimed at identifying the problems that arise in the family with regard to the child's upbringing in general and the development of its independence in particular. At the same time, the competence and activity approaches were taken into account, as well as the formulated by modern scientists principle of active involvement of the family in the educational process of pre-schools on the issues of developing basic qualities. The study is an attempt to find out the state of awareness and attitude of older preschool children's parents to the problem of raising independent kids. The results indicate the lack of parents' awareness of this issue and highlight the need for educational and corrective work, promoting the formation of parents' pedagogical competence in promoting independence in pre-school children.

Key words: independence, family, upbringing, preschool age, promoting children's independence.